

La literatura catalana a les Filipines

Isaac Donoso
Universitat d'Alacant

1. La influència històrica de la Literatura catalana a les Filipines

Malgrat la distància geogràfica, la literatura de la Corona d'Aragó ha exercit una important influència en la creació literària de l'arxipèlag filipí. La presència hispànica continuada des del segle XVI ha portat formes literàries autòctones d'Europa a aclimatar-se i transformar-se en l'ambient asiàtic, produint fenòmens creatius de sorprenent riquesa (Donoso, 2012). Dins d'aquest context, el romancer hispànic de tradició oral es va anar acomodant al marc asiàtic de l'arxipèlag a partir del segle XVI. Com a conseqüència d'aquest contacte cultural, es van crear composicions filipines inspirades en models europeus. Aquestes composicions s'anirien transmetent de forma oral fins que al començament del segle XIX el romancer filipí es va posar per escrit (Lumbera).

1.1. *Tirant lo Blanch a les Filipines hispàniques*

Inspirat pel romancer hispànic i els llibres de cavalleries, l'auditori filipí va traduir lingüística i contextualment els models europeus en produccions originals. Si bé es tractava d'una literatura de caire popular, Francisco Baltazar, conegut com «Balagtás» (1788-1862), va aconseguir formalitzar el gènere i donar entitat als romanços mètrics filipins (coneguts com *awit* i *corrido*) des de la transmissió oral a la literatura culta, sent la seua obra mestra *Florante at Laura* (Florant i Laura). Romanç mètric escrit en tagal, aquesta obra narra la lluita de Florante per obtenir l'amor de la filla del rei d'Albània, Laura, contra el comte Adolfo i la invasió d'Albània pel general turc Miramolín. Com pot desprendre's de l'argument, s'empren elements totalment exòtics al marc filipí, des dels noms (Florante, Laura, Miramolín, etc.) fins als escenaris (Albània, Turquia, etc.). No obstant açò, l'obra no resulta exòtica en un marc literari europeu (Santos).

En efecte, en la tradició dels llibres de cavalleries hispànics trobem obres amb noms molt similars, com: *Historia del invencible caballero Don Olivante de Laura, Príncipe de Macedonia, que por sus admirables hazañas vino a ser Emperador de Constantinopla*, publicada a Barcelona en 1564 i escrita per Antonio de Torquemada. Macedònia, igual que la regió veïna d'Albània, van estar sota l'imperi bizantí de Constantinoble fins al sorgiment de l'imperi otomà. Així doncs, Francisco Balagtás emprà el mateix argument reproduït en obres com *Olivante de Laura* o la mateixa obra mestra de la cavalleria, *Tirant lo Blanch*, és a dir, el de l'amenaça turca en el Mediterrani oriental. De la mateixa manera que Roger de Flor lluita històricament a Grècia en ajuda de l'emperador bizantí de Constantinoble i Tirant lo Blanch ho fa de forma fictícia en la mateixa Constantinoble, Florante lluitarà en les terres d'Albània una vegada caiguda Constantinoble contra el Miramolín turc, açò és, el *Amīr al-Mu'minīn* ("Príncep dels creients" o califa de l'Islam).

Els llibres de cavalleries entorn de Constantinoble no seran l'única influència en el *Florante at Laura* filipí, sinó que, efectivament, l'estil de *Tirant lo Blanch* es repeteix en l'obra de Balagtás. La fantasia i l'exotisme dels llibres de cavalleries havien sigut denunciats en el *Tirant lo Blanch* a través del realisme, manifestant el desengany de l'Europa de l'època davant la caiguda de Constantinoble i el mercantilisme dominant. Similarment, *Florante at Laura* expressarà el realisme d'un cavaller que pateix i sent, com a al·legoria dels problemes socials reals, en contra del fugir cap a la fantasia dominant en la literatura filipina de l'època davant els problemes d'una nació a punt de

nàixer. És per açò que *Florante at Laura* s'ha associat amb les aspiracions nacionalistes del poble filipí que floriran de forma explícita a la fi del segle XIX (Sevilla).

A Espanya, el realisme literari iniciat en *Tirant lo Blanch* culminarà en *El Quixot* de Miguel de Cervantes (1547-1616). A Filipines, podem realitzar un paral·lelisme similar: el realisme de *Florante at Laura* culminarà en les obres de denúncia social de José Rizal (1861-1896), *Noli me tangere* i *El Filibusterismo*. De la mateixa manera que a la literatura espanyola representa el personatge de Tirant, el personatge de Florante revelarà els misteris de la realitat en la literatura filipina. Com a filipí del segle XIX, Francisco Balagtás sens dubte seria conscient de la història literària espanyola, de la revolució que *El Quixot* va suposar per al món espanyol i de la influència decisiva del realisme –com el que es mostra al *Tirant lo Blanch*– perquè apareguera una obra cabdal com la de Cervantes. Francisco Balagtás estava creant les bases d'un compromís social basat en la realitat, compromís que eventualment, amb el córrer del segle, esdevindria en l'incipient nacionalisme filipí.

Va arribar a ser coneguda l'obra *Tirant lo Blanch* en l'arxipèlag filipí? Fins al moment no s'han trobat dades explícites en biblioteques i arxius de Filipines, i cap autor filipí esmenta l'obra. La resposta en conseqüència seria negativa. No obstant açò, com hem anat veient en la relació d'elements culturals valencians transmesos a l'arxipèlag i la formalització de la literatura clàssica filipina, hi ha indicis que permeten pensar d'una altra manera: 1) el món de cavalleries és part decisiva en la formalització del classicisme filipí basat en *lo Exòtic*; 2) València com a tema i escenari argumental tindrà una presència notable en el romancer filipí; 3) Francisco Balagtás revolucionarà la literatura filipina en tractar el tema de *lo Exòtic* amb realisme, de la mateixa manera que va representar *Tirant lo Blanch* per a la literatura espanyola; i 4) la repercussió de l'obra de Balagtás conduirà a les novel·les realistes de José Rizal, de la mateixa manera que Martorell va ser preludi de la novel·la moderna de Miguel de Cervantes.

Un tema destacat en la historiografia literària filipina ha sigut la comparació de l'obra de José Rizal amb la de Cervantes, de la mateixa manera que explicar l'obra de Rizal com a conseqüència natural de la de Francisco Balagtás. Per a poder completar el quadre que explicaria el procés de transformació des de *lo Exòtic* i la cavalleria fins al realisme i el compromís social de la novel·la moderna en ambdues literatures, l'element que falta és el coneixement de *Tirant lo Blanch* a les Filipines com a obra revulsiva de la transformació estètica:

	<i>lo Exòtic</i> realista		Novel·la moderna
Literatura espanyola	Joanot Martorell (c. 1405-1465) <i>Tirant lo Blanch</i> (1490)	⇒	Miguel de Cervantes (1547-1616) <i>El Quixot</i> (1605)
Literatura filipina	Francisco Balagtás (1788-1862) <i>Florante at Laura</i> (c. 1838)	⇒	José Rizal (1861-1896) <i>Noli me tangere</i> (1887)

Un fet que sí és possible justificar és l'arribada i coneixement de literatura valenciana en l'arxipèlag filipí, remuntant-se almenys fins al segle XVII, per exemple l'obra de Francisco Ramón González, *Sacro Monte Parnaso, de las mvsas Catolicas de los Reynos de Espana, qve Vnidas pretenden coronar sv frente, y gvarnecer svv faldas con elegantes poemas en varias lengvas. En elogio del prodigio de dos mvndos, y Sol*

del Oriente S. Francisco Xavier, de la Compañia de Iesvs, que recogidos, y dispvestos con veinte y vna Lamina del Santo dá a la Eftampa el Licenciado Francisco Ramon Gonçalez, y reverente dedica a la Serenissima Señora Sor Ana Dorotea de Auftria, Religiofa Professa en el Real Convento de las Señoras Descalças de la Villa de Madrid. Con licencia en valencia Por Francisco Mestre, Impreffor del Santo Tribunal de la Inquificion, junto al Molino de la Rovella, València, 1687. Còpia d'aquesta obra existia en la col·lecció «Filipiniana» de la Companyia General de Tabacs de Filipines. Miraculosament va ser un dels pocs llibres d'aquest fons —regalat a la Biblioteca Nacional de Filipines— que es van salvar de la destrucció de Manila en 1945 durant la Segona Guerra Mundial. En l'actualitat la còpia es troba en aquesta biblioteca amb signatura: [Fil 922.22 F 1687].

Hi ha constància doncs que material imprès en l'àrea catalanoparlant va arribar a Filipines, material d'importància literària menor i amb temàtica patrimonialment valenciana. Gens impedeix pensar per tant que alguna versió publicada a València o Barcelona de *Tirant lo Blanch* poguera haver arribat a Manila. No obstant açò, és més probable que la versió castellana fóra la que hauria arribat i hauria sigut coneguda a les Filipines. En el pitjor dels casos, si cap de les dues versions va arribar a les Filipines, almenys sí és possible afirmar un coneixement indirecte de la mateixa, bé pels nombrosos llibres de cavalleries i romanços transmesos tradicionalment en l'arxipèlag, bé pel “donoso escrutini” del capítol VI de Cervantes (Martines).

Efectivament, *El Quixot* serà extensament conegut a les illes, i gens impedeix pensar que Balagtás haja conegut el judici cervantí entorn del *Tirant* i la necessitat de compondre una literatura que, si bé de caire cavalleresc, mostre al cavaller com un ser humà. Si Balagtás volia formalitzar la literatura filipina en un gènere que portara l'oralitat i tradicionalitat del romancer a una formalitat lletrada, sens dubte va deure estar al tant de les principals obres del cànon literari hispànic. Necessàriament tindria coneixement de *El Quixot* i del seu autor entorn de la cavalleria, i entorn de la revolució realista de *Tirant lo Blanc* que s'afirma a l'obra:

The pervasiveness of Western literature and philosophy in the Philippine world is such that we cannot understand some of the Filipino's more outstanding works without referring to Western literature and philosophy. Florante at Laura, Balagtás' long romance, can indeed be read as a veiled attack on colonialism. And yet that poem is thick with references to Greco-Roman antiquity and Western history. The same can be said of the novels and poems of José Rizal. Western philosophy played a key role in the movements that led to the foundation of the Filipino nation: the Propaganda and the Revolution of 1896 [...] This is not surprising, for the quest for both rationality and empirical validation has defined the Western spirit since the Enlightenment. (Ziálcita, 256)

En conclusió, fins al moment no s'ha trobat cap dada definitiva que concloga el coneixement directe del *Tirant lo Blanch* a les Filipines, però sí és possible afirmar la presència de temes i obres similars en l'arxipèlag, així com rastrejar indicis de l'estètica i filosofia de l'obra de Joanot Martorell en el propòsit literari de Francisco Balagtás.

1.2. Tòpica valenciana al romancer filipí

Però al marge d'aquesta acció individual de Balagtás, molts dels romanços filipins van ser compostos de forma anònima, traduïnt-se de llengua en llengua, fins a conformar un vertader patrimoni filipí. Des de fonts i materials diversos, principalment el romancer hispànic, llocs i personatges exòtics emergien en l'escenari asiàtic de Filipines. D'aquesta manera és com podem trobar un bon nombre de romanços filipins

que tenen com a escenari argumental la Corona d'Aragó i, específicament, el Regne de València: *Salita at Buhay na pinagdaanan ni Príncipe D. Juan Tiñoso sa REINONG VALENCIA* / *Corrido at buhay ng principeng si D. Juan sa REYNO NANG VALENCIA* / *Ang calugód-lugód na búhay nang mag asauang so D. Diego Florencia at ni Dª Juana sa CIUDAD NG VALENCIA* / *An macaheherac na buhay can duang magtugang na si Felizardo y Catalina na pinag orihan can saidang ama sa REINONG VALENCIA* / *Malodoc na agui-agui ni Trabiata-Trobador asin ni Norma sa Cahadean nin VALENCIA* / *Pacasaritaan ti panagbiag dagiti lima nga agcacabsat iyi REYNO A VALENCIA* / *Buhay na pinagdaanan ni Rodolfo na anac ni Felizardo at si Prisca sa CAHARIANG VALENCIA*. Conseqüentment, es pot col·legir que la tradició valenciana dels llibres de cavalleries influiria en el nombre considerable de romanços filipins on València apareix com a escenari argumental.

El romancer filipí va transformar la matèria narrativa hispànica alhora que la rebia i la interpretava en els seus paràmetres culturals i antropològics posant-la per escrit en metres poètics innovadors per a la seua tradició (tradició que havia sigut principalment heptasil·làbica i metafòrica) i en un llenguatge filipí ple de realitats exòtiques. Així es va dur a terme la forja de mons literaris d'absoluta singularitat:

Ang cañones sa muralla
nang boong Reinong Valencia
sinusuhang para para
sa malaquing toua baga.

Siyam na arao ang fiesta
may torneo ay comedia
nang toua at pag sasaya
boong Reinon nang Valencia. (*Kabayong Tabla*, 25)

Els canons en les muralles
de tot el Regne de València
anuncien que esdevé
una gran nova alegria.

Nou dies de festa
hi ha torneig i comèdia
gaudiment i plaer
per tot el Regne de València.

Com podem comprovar, les dues estrofes es refereixen a realitats molt específiques: ciutats emmurallades defensades per canons; societats organitzades políticament en forma de monarquia i emparades per la protecció d'un rei, en temps de bonança se celebren llargues festes amb nombroses activitats, comèdies i tornejos. Tenint en compte que bona part del material narratiu descriu realitats que no existeixen a les Filipines, en la formalització dels romanços filipins es mantenen els elements exòtics: *cañones*, *muralla*, *Reino*, *fiesta*, *torneo*, *comedia* i, finalment, *Valencia*. D'aquesta manera es produeix la filipinització del tòpic literari València.

València és un concepte geogràfic exòtic, ambigu, introbable. Tanmateix, el seu contingut literari és netament identificable: el lloc del solaç, *locus amoenus*. Un filipí podrà no saber on es troba la realitat geogràfica «València», ni quin és el seu component historicocultural, però conceptualment identificarà de forma automàtica el significat del tòpic literari “València com el lloc del solaç”. Conseqüentment l'anacronisme i

l'exotisme del romancer filipí és un element secundari i no repercuteix en els continguts literaris de la tòpica, la veritable matriu de la seua estètica:

With respect to the names of other important characters in Juan Teñoso, it is interesting to observe that the name of King Artos of the Kingdom of Valencia is an anachronism for Valencia was a Spanish Kingdom, whereas Artos is a name derived from King Arthur of the Round Table of Anglo-Saxon metrical romances and, therefore, is foreign to the country or kingdom where he rules. (Castro, 102)

Així doncs, independentment dels anacronismes i els elements exòtics per al món asiàtic filipí, el missatge literari s'entén perfectament. Al costat d'aquesta percepció de benestar físic i material que repercuteix en un estat anímic, el receptor del tòpic literari —bé per audició del romanç o bé per la seua lectura— comença a establir unes estructures d'organització política que el poema revela:

Matapos ang gayón siya,i, umalís na
naglacád sa parang itóng tiguib dúsa,
saca nang dumating sa reinong Valencia
caniyang tinangáp ang cetro,t, corona. (*Príncipe Oliveros*, 27)

Després d'açò llavors marxa
i segueix a través?? amb sofriment
quan arriba al regne de València
rep de seguida el ceptre i la corona.

València s'organitza políticament en forma de regne, el rei del qual hi governa per mèrits de virtut i integritat. Quan el rei no mereix el seu lloc, esdevé el caos. El rei està sotmés a un ritual que el distingeix de la resta de la societat i la seua proclamació es realitza amb una simbologia material que inclou ceptres i corones. Aquestes realitats tan òbvies per a una societat medieval europea no ho eren en absolut per al món filipí del segle XVI. La transmissió filipina del concepte, independentment de la comprensió dels dispositius culturals aliens és, nogensmenys, explícitament clara en la seua recepció: “València és un regne on governa un rei”.

Quan la injustícia es produeix i el rei es transforma en tirà, la seua autoritat queda deslegitimada. No obstant això, els romanços filipins excusaran la tirania per imprudència i carregaran les desventures en el personatge del *contrabida*, el paper del qual és posar en evidència les tortuoses situacions a les quals es veu exposat el personatge principal de la narració romancera, el *bida*. Com a personatge desheretat i caigut en desgràcia, l'exaltació elegíaca es revelarà com l'impuls principal de l'acció narrativa:

Paalam na aco oh Valenciang bayan
paalam palacio na aquing linachan,
diyata,t ito na siyang tacdang arao
na di co na cayó muling yayapacan. (*Príncipe don Juan Tiñoso*, 7)

Adéu per a València la meua pàtria,
adéu palau on vaig créixer un dia,
ha arribat el moment de la dissort
no podré mai més viure la teua alegria.

València, des de la conformació d'una exaltació elegíaca iniciada en la poesia àrab de l'orient andalusí, tornarà a ser tema d'elegia a l'Orient del món (Piera). Des de la poesia d'al-Russāfi del segle XII al Xarq al-Andalus fins al romanç d'*En Joan Tinyós* del segle XIX a les Filipines, el tòpic literari València tindrà en el desemparament de la terra el seu major contingut semiòtic. I en adscripció a una geografia específica, València comporta els mateixos sentiments en el romanç asiàtic que en el vers d'al-Ruṣāfi: “Ser la pàtria d'un infant obliga a estimar-la sempre”:

An simbag ni Don Juan gñani sa saiya
an lugar na ini Valenciang cahadean
ini an sacuyang dagang tinuboan
asin man ta iyo sacong dinaculaan. (*Kabayong Tabla*, 25)

Aleshores en Joan li va dir:
“Aquest és el regne de València,
la terra on un dia vaig nàixer
i la terra on m'he fet un home.

El desemparament, l'abandó i la pèrdua de la terra posarà en evidència la lluita d'interessos per un bé comú pel qual s'ha de lluitar. València és un tresor, un bé pel qual cal patir i finalment gaudir:

Caya minarapat na siya'i bihisin
yaman sa Valencia ay papagmanahin,
at tinangap naman ng boong pag-guilio
guinhauang caloob ng haring butihin. (*Diego Florencia*; 44)

És necessari l'hàbit canviar
per la riquesa de València heretar
i amb tot el cor acceptar
del bon rei doncs el regal.

La lluita suposarà l'altre pilar principal inherent al concepte de València: l'existència de l'islam. L'islam valencià, la realitat històrica i cultural del Xarq al-Àndalus repercuteix en els dos cants apologetics: el xarquí i el seu eco en la transmissió literària. Si l'elegia estableix els assumptes principals tractats al voltant de “València-com-Paradís-perdut”, ho farà en la mesura de l'islam xarquí. A partir d'ací, al costat de l'elegia, la presència de l'islam, del musulmà i del moro literari serà un imperatiu. Igualment succeirà en el romancer filipí, l'aparició de València sempre durà a sobre d'alguna manera la intervenció de l'islam literari, en les figures del moro, del turc, del granadí, del persa. Paradoxalment l'islam serà l'eix que equilibre l'elegia i que mostre el camí a la redempció. Anar cap a l'islam –en aquest cas, anar cap a Granada– serà la solució:

Gñaya mag dagos ca can saimong lacao
saimong dagñadang an Granadang lugar
sa lugar na idto maheling mo duman
an sarong retrato nin princesang mahal. (*Kabayong Tabla*, 12)

Alça't i posa't a caminar
cap a Granada que serà el lloc
on has de poder trobar
de la noble princesa el retrat.

Aleshores, després de la pèrdua i el desemparament, el que succeirà serà un escenari de bàndols enfrontats on es pose a prova la capacitat de superació. Després de la victòria, es tornarà a restablir un ordre de valors, se superarà així l'elegia i coronaran rei de València l'heroi:

Ang sagót ni Artos daquilang monarca
paano ang hari naman sa Valencia,
uica ni D. Diego di nçayon aniya
uala acong anác cundi lamang siya.

Sa oras ding yaon agad pinutunçan
nang corona,t, cetro príncipe D. Juan,
nagfiesta reales na dili maturan
cañón sa muralla ay nagsalva real. (*Principe don Juan Tiñoso*, 54)

[Va respondre Artos: “Fabulós monarca
què ha de ser del rei de València”,
va dir en Diego: “Ara no hi ha llicència
puix fills no tinc més que ho siguen”.

Hora va ser aquella de ser cenyit
per corona i ceptre el príncep en Joan,
festes reials per onsevulla es donen
canó a la muralla amb salves reials].

En conclusió, el concepte literari València —l'inici del qual pot rastrejar-se en la poesia culta del Xarq al-Àndalus dels segles XI al XIII com l'elegia que lamenta la “pèrdua del Paradís”— es va transmetre a la poesia romanç d'adscripció popular. Dins del romancer hispànic, el tòpic va servir per a enfortir una tradició literària romancera en gestació i mostrar paradoxalment la veu de l'altre. En la seua expansió per l'Àsia, els romanços en llengua espanyola van veure impossibilitada la seua transmissió oral generació rere generació a causa de l'escassa implantació del castellà. Malgrat això, la matèria narrativa i la forma mètrica van suposar arguments exòtics amb enorme poder d'atracció literària per a la recepció filipina. A poc a poc es van traduir i transformar els materials, mitjançant la creació d'un corpus singular i sorprenent dins del romancer de tradició hispànica. A mesura que es van desenvolupar majors possibilitats per a la promoció i impressió de romanços en plec i fullets, el romancer filipí va sorgir com a veritable fenomen literari a mitjan segle XIX.

Una aventura similar va esdevenir al tòpic València, realitat incomprendible dins del món asiàtic que, no obstant això, es va fer comprendre. Com el lloc del solaç i regne on regna un rei, València representa l'estabilitat, la prosperitat i el benestar. És un paradís pel qual, en perdre's, s'exhala elegia. L'elegia permet reconèixer l'adscripció a un espai geogràfic reconegut com a íntim, que proveeix l'ordre i el benestar. Atesa l'existència permanent de l'islam, se superarà el moment elegíac per posar a prova l'ordre de coses establert. Al remat, el romanç arribarà a un clímax que corone l'heroi en tot el seu llarg recorregut. Aleshores, assistirem a l'etapa final del tòpic València a les Filipines, la tornada a casa des del Llevant:

Tolos pinagbotan an magña soldados
cañon sa Muralla subsuban man tolos
sa reinong Valencia ominogmang orog
dahil man sa dua na bagong omabot. (*Kabayong Tabla*; 26)

[Es va ordenar als soldats preparar
el canó a la muralla per a les salves
al regne de València es donen gràcies
per fi els seus fills han regressat].

1.3. El teatre de “moros i cristians”

Finalment, les històries provinents d'Europa que originen el romancer filipí també van ser la base de les formes dramàtiques que s'anaven desenvolupant a les Filipines. Amb la conquesta hispànica de nous territoris, les representacions de «moros i cristians» es van exportar a Amèrica i van arribar fins i tot a Àsia. Efectivament, en 1637 es representa en Cavite la *Gran comedia de la toma del pueblo de Corralat y conquista del Cerro*, primera i pràcticament única comèdia filipina que tracta un tema local. En efecte, de la mateixa manera que els romanços mètrics filipins, la *komedya* o *moro-moro* desenvoluparà arguments i escenaris exòtics:

Las comedias de los indios se componen de tres ó cuatro tragedias españolas, cuyos pasajes están entrelazados unos con otros, y forman al parecer una sola pieza. Siempre entran en ellas moros y cristianos, y todo el enredo consiste en que los moros quieren casarse con las princesas cristianas y los cristianos con las princesas moras. (Martínez, 73)

A partir d'aquest moment el tema dels moros i cristians serà el favorit per a la representació dramàtica a les Filipines. Paradoxalment, els models i les fonts per a crear els drames a l'arxipèlag no hi eren en les trobades reals entre musulmans i cristians (a excepció de la comèdia del 1637), sinó en els romanços hispànics i la tradició exòtica. L'ajustament dels moros i cristians en l'ambient asiàtic té però característiques originals, ja que un espectacle com la *komedya* o *moro-moro* és un drama molt particular amb totes les característiques de l'estètica filipina, des de fonts occidentals:

Various theories have been advanced as to the origins of the komedya in the Philippines. One theory relates the form to the *Combates de Moros y Cristianos* (also called *Moriscas*), and old Iberian folk drama later transplanted to Spanish America, representing combats between Moors and Christians [...] While these explanations shed some light on the impulses behind the moro-moro, a good case can be made of how this drama form partly evolved from pre-Hispanic war dances featuring chants and stylised movements, a form called *sinulog* in certain parts of the Visayas. What took place in history is that, with the komedya, ritual was elaborated upon and recast as a constituent element of a European play, or, conversely, European material was assimilated into the structure and style of ritual. (Mojares, 60)

Per al nostre propòsit, cal notar que el Regne de València és la regió espanyola més islamitzada i on la població musulmana va romandre més temps, des del 711 a 1609. Per aquest motiu és la regió on van nàixer les representacions de «moros i cristians», sent la ciutat d'Alcoi on al present se celebra la més important escenificació (Donoso, 2010). Així doncs, no solament la tradició cavalleresca valenciana pot haver sigut font del romancer filipí, sinó que l'Islam de València també ha sigut decisiu per a la gestació de formes dramàtiques patrimonials de Filipines com és el *moro-moro*, gènere singular dins del teatre asiàtic (Tiongson).

2. Traduccions modernes de obres catalanes al filipí

La llengua filipina, confeccionada des del tagal, és la llengua oficial i nacional (*wikang pambansa*) de la República de Filipines, reconeguda per la Constitució de 1987. Es troba en posició de ser una de les superllengües del món, amb al voltant de cent milions de parlants, que poden utilitzar-la com a primera o segona llengua. El filipí es troba entre els primers vint idiomes més parlats del món. No obstant això i malgrat el seu nombre de parlants, la seva producció cultural i el seu desenvolupament és mínim. Aquí es troba el dilema no resolt de la situació lingüística de Filipines: la diglòssia. L'Acadèmia de la Llengua Filipina (*Komisyon sa Wikang Filipino*), de la qual som assessors, sota la direcció de Virgili Almario ha emprès una decisiva activitat per dotar la llengua dels mínims filològics amb una veritable vocació acadèmica. Amb el nombre de parlants que té el filipí, és indiscutible el seu poder al segle XXI com una de les llengües que està cridada a posicionar-se fortament en l'àmbit de l'oceà Pacífic, des de Manila a San Francisco. A això cal sumar la diàspora de deu milions de filipins des de Vancouver a Dubai.

Dins d'aquest context i amb la voluntat d'acostar al públic filipí una de les fonts europees que ha contribuït a la formació del patrimoni cultural de la moderna Filipines, vam publicar la primera traducció de l'obra *Tirant lo Blanch* a la llengua filipina, la primera també que es fa a una llengua del Sud-est Asiàtic: *Tirante el Blanco. Ang Maputing Kabalyero*.

No només la importància demogràfica del filipí dins de les llengües del Sud-est Asiàtic, sinó també l'afinitat històrica i cultural de Filipines amb un patrimoni literari provinent de la península ibèrica, feien d'aquesta traducció una urgència imperiosa. D'aquí la castellanització del nom de Tirant, per reflectir el seu paral·lel cultural amb el Florante filipí, assenyalant que la principal obra en llengua tagala, *Florante at Laura*, beu de la tradició cavalleresca del Tirante.

La nostra traducció s'emmarcava dins del projecte IVITRA, i representava una aposta decisiva per internacionalitzar els estudis catalans a l'Àsia, i especialment amb la regió històrica més lligada a l'àmbit hispànic. El projecte es va iniciar el 2008 i el volum va veure la llum el 2010, publicat per l'editorial Central Books de Quezon City, amb una introducció nostra també en filipí.

La publicació va comptar amb el suport per part espanyola de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'Institut Ramon Llull, i per part filipina per la *Komisyon sa Wikang Filipino*, la *Universitat Normal de Filipines*, i *The National Society of Filipino Translators*. Al costat d'aquestes institucions –que representen filològicament l'elit filipina–, l'Ambaixada d'Espanya a les Filipines també va col·laborar en la difusió del volum. El director de la *Komisyon sa Wikang Filipino*, l'Acadèmia de la Llengua Filipina, José Laderas Santos, va emetre una valoració i recomanació sobre l'adquisició del *Tirant* per part de les biblioteques escolars filipines, circular emesa el 24 de novembre de 2010. Doncs, el mateix director de l'Acadèmia de la Llengua Filipina reconeix el valor cultural de posar a l'abast del lector filipí una de les obres més valuoses de la literatura universal, al costat del valor lingüístic *per se* de la traducció realitzada. A més, recomana al conjunt de biblioteques escolars filipines que s'adquireixi l'obra. A Espanya la publicació també va tenir ressò, amb diverses ressenyes i notícies sobre l'obra. Així comença el *Tirant lo Blanch* en llengua filipina:

UNANG BAHAGI ANG KONDENG SI GUILLEM DE VEROYCH

ANG UNANG BAHAGI NG AKLAT NI TIRANTE NA SUMASAKLAW SA MGA TIYAK NA KAHANGA-HANGANG GINAWA NI GUILLEM DE VEROYCH SA KANIYANG MGA PINAGPALANG MGA HULING ARAW ANG MAGBIBIGAY-LINAW SA KANYANG MASALIMUOT NA PAKIKIPAGSAPALARAN.

[1] Ang mga hakbang sa pagiging mabuting kabalyero ay isang napakahalagang bagay na dapat ituring na katangi-tangi at dapat ipagparangalan sa kadahilanang ito ay hinubog ng napakahabang panahon. Makatotohanan at nagtataglay ng kalantayang layunin upang siya ay maturingnan ng ganitong katayuan. Ang banal na kapangyarihan ay masigasig na nag-uutos na ang pitong planeta ay maaaring impluwensiyahan ang mundo ng mga tao at napapaimbabawan nito ang kalikasan ng tao na nagtutulak tungo sa makasalanan at imoral na pamumuhay. Gayunpaman, ang ating Maykapal ay hindi tayo pinipigilan sa ating kalayaan. Kung ang isang tao ay maging matalino lamang at magpasiyang mamuhay ng may mabuting kaisipan at tugmang pagpapasiya sa bawat bagay, maaaring mabawasan o maibsan ang masamang impluwensiya ng nasabing planeta. Sa tulong ng Maykapal, ang kasalukuyang aklat ng pagiging isang magiting na kabalyero ay naglalaman ng pitong mahahalagang bahaging bubuo sa kapurihan at kabayanihan na dapat taglayin ng mga magigiting na mandirigma sa mata ng sankatauhan

Portada de la traducció filipina de *Tirant lo Blanch*

Hem realitzat també l'estudi i traducció de vuit poemes d'Ausiàs March al filipí: Jeannifer Zabala i Isaac Donoso: "Ang Pagsalin sa Filipino ng Ausiàs March", en Vicent Martines (ed.), *Ausiàs March, poeta universal. 8 poemes d'Ausiàs March traduïts a 25 llengües / Ausiàs March, A Universal Poet. 8 Poems by Ausiàs March translated into 25 Languages*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 2009, vol. 2, pp. 541-562. Els poemes es van recitar a la matinal dedicada a Ausiàs March que es va celebrar a la Universitat d'Alacant el dilluns 19 d'abril del 2010.

Com a exemple d'Ausiàs March en filipí, podem veure el poema XXIX:

Ang lalaking baka'y tumungo sa kaparangan,
 Ng matalo ang kanyang lakas ng kanyang kauri,
 Magbabalik lamang kung siya'y may sapat ng lakas,
 Kanyang kailangan upang supilin ang bakang masama.
 Katulad ko na dapat malayo sayo,
 Ang iyong karikitan ay humugot ng buo kong lakas,
 Di ako babalik hangga't maiwaksi ko ang lahat ng ito,
 Ang takot na pumipigil ng kaligayahan.

Sí com lo taur se'n va fuit pel desert
 quan és sobrat per son semblant qui·l força,
 ne torna mai fins ha cobrada força
 per destruir aquell qui l'ha desert,
 tot enaixí·m cové llunyar de vós
 car vostre gest mon esforç ha confús.
 No tornaré fins del tot haja fus
 la gran paor qui·m tol ser delitós.

Finalment, Joan Roís de Corella també ha estat traduït al filipí, en concret la «Tragèdia de Caldesa», que va aparèixer en: Jeannifer Zabala i Isaac Donoso, "Trahedyà ni Caldesa", en Antonio Cortijo & Vicent Martines (eds.), *Multilingual Joan Roís de Corella. The Relevance of a Fifteenth-Century Classic of the Crown of Aragon / Joan Roís de Corella multilingüe. La importància d'un clàssic de la Corona d'Aragó del segle XV*, Santa Bàrbara, Publications of eHumanista, 2013, pp. 231-236.

Com a exemple, així començaria el text:

TRAHEDYA NI CALDESA

*Makatwirang trahedyà tungkol sa isang kaaya-ayang
 pangyayari sa akin kasama ng isang binibini*

Inaalala ko ang antas ng dulo ng aking karamdaman. Ang pakikibaka kung ito ay nagpapatunay ng aking lumbay na magkatotoo paminsan minsan. At sa kasukdulan nitong karamdaman, na ang pagiging malungkot ay nagbibigay sa akin ng kaliwanagan, at akoy nasisiyahan na ang aking kapighatian ay maipagdiwang magpakailanman. At kung ang karamdaman kong ito ay magdulot sa akin ng kamatayan, hindi ako magaalangang tanggapin ito sa kadahilanan ang pagkawala ng aking buhay ay dumating na. Paano pa ito magiging sanhi o dulot ng sakit para sumulat? Ano pang bahagi ang magiging pangit na paghihinagpis ng kapalaluan? Palayawin ang hangin?

En resum, l'arxipèlag filipí ha estat lligat històricament a la cultura hispànica, però no només de llengua castellana. La cultura de l'antiga Corona d'Aragó, la literatura de

València, la literatura en llengua catalana, des dels llibres de cavalleries fins al romancer, ha estat també significativa en la conformació de la cultura clàssica filipina. Si en l'actualitat es vol recuperar el paper de la literatura catalana en el conjunt de les literatures universals, és *conditio sine qua non* la seva difusió i la seva traducció a les principals llengües del món. I en aquest sentit, el filipí no només representa una llengua valuosa pel seu nombre de parlants, sinó imprescindible per la seva vinculació històrica amb la cultura produïda a la península ibèrica.

Obres citades

Fonts primàries

- Diego Florencia. Ang calugód-lugód na búhay nang mag asauang so D. Diego Florencia at ni Dª Juana sa Ciudad ng Valencia. Ulirán nang pag-iibigan nang sino mang mag-asaua. Tinula ni Nemesio Magboo.* Manila: Imprenta, Librería at Papelería ni J. Martínez, 1908.
- Kabayong Tabla. Pinag daanang buhay nang Principe D. Juan sa Reino ng Valencia at nang Princesa Doña Maria Sa Caharian nang Asturias.* Manila: Imprenta, Librería at Papelería ni J. Martínez, [s.a.].
- Principe don Juan Tiñoso. Pinagdaanang buhay nang Principe don Juan Tiñoso na anac nang Haring Artos at nang Reina Blanca sa Reinong Valencia, at sampo nang apat na princesa na anac ng Haring D. Diego sa Reinong Ungria.* Manila: Imprenta, Librería at Papelería ni J. Martínez, [s.a.].
- Príncipe Oliveros. Salitâ at Búhay nang Príncipe Oliveros at ng princesa Armenia sa caharian nang Inglaterra at sampo nang buhay ng príncipe Artos at ng princesa Blanca na ama at ina ni D. Juan Teñoso sa Reinong Valencia.* Manila: Imprenta at Librería ni J. Martínez, 1915.

Bibliografia

- Castro, J. V. *et al. Anthology of Asean Literaturas. Philippine Metrical Romances.* Quezon City: ASEAN Committee on Culture and Information, 1985.
- Donoso, I. "The Hispanic *Moros y Cristianos* and the Philippine *Komedya*." *Philippine Humanities Review* 11 (2010): 87-120.
- . "El Barroco filipino." In I. Donoso ed. *Historia cultural de la lengua española en Filipinas: ayer y hoy.* Madrid: Verbum, 2012. 85-145.
- Lumbera, B. L. *Tagalog Poetry 1570-1898. Tradition and Influences in its Development.* Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1986.
- Martines, V. *El Tirant poliglota: estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII.* Barcelona: Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- Martínez de Zúñiga, J. *Estadismo de las islas Filipinas ó mis viajes por este país.* Madrid: Minuesa de los Ríos, 1893.
- Mojares, R. B. *Theater in Society, Society in Theater. Social History of a Cebuano Village, 1840-1940.* Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1985.
- Piera, J. *El paradís de les paraules. Història i poesia a l'Orient d'Al-Àndalus, s. XI-XIII.* Barcelona: Edicions 62, 1995.
- Santos, E. de los. *Vida de Florante y Laura en el Reino de Albania, deducida de la historia o crónica pintoresca de las gestas del antiguo Imperio Heleno y versificada por un amante de la Poesía Tagala.* Manila: [s.e.], 1925.
- Sevilla, F. *Poet of the People. Francisco Balagtas and the Roots of Filipino Nationalism.* Manila: Trademark, 1997.
- Tiongson, N. G. *Kasaysayan ng Komedya sa Pilipinas: 1772-1982.* Manila: De la Salle University Press, 1982.
- Ziálcita, F. *Authentic Though not Exotic. Essays on Filipino Identity.* Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2005.